

РЕЦЕНЗІЯ
на дисертацію Никоненко Оксани Анатоліївни
на тему: «Організаційно-економічні засади формування системи
продовольчої безпеки України в умовах глобалізації»
представлену на здобуття ступеня доктора філософії
зі спеціальності 051 «Економіка»
галузі знань 05 «Соціальні та поведінкові науки»

Актуальність теми дисертації. Становлення ефективної системи продовольчої безпеки набуває особливої актуальності для України в умовах глибоких геополітичних трансформацій, війни, кліматичних викликів та глобальної нестабільності продовольчих ринків. Забезпечення населення доступним, якісним та безпечним продовольством є не лише соціальним зобов'язанням держави, а й ключовим чинником національної безпеки, соціальної стійкості та економічного розвитку.

Сучасні виклики, зокрема руйнування логістичних ланцюгів, тимчасова окупація аграрно орієнтованих регіонів, зниження платоспроможного попиту та нестача продовольчих резервів на рівні громад, вимагають переосмислення організаційно-економічних засад формування продовольчої політики. Недостатній рівень координації між органами влади, фрагментованість інституційного забезпечення та відсутність дієвого механізму залучення місцевих виробників до системи продовольчого постачання ще більше загострюють проблему.

Водночас інтеграція України до європейського економічного простору потребує адаптації системи продовольчої безпеки до міжнародних стандартів, включаючи індикатори FAO, GFSI, Codex Alimentarius та підходи до оцінки вразливих категорій населення. Це вимагає системного наукового підходу до формування стратегій продовольчого забезпечення з урахуванням регіональної специфіки, кліматичних ризиків, воєнних загроз і довгострокових цілей сталого розвитку.

У цьому контексті дослідження організаційно-економічних засад формування системи продовольчої безпеки України є вкрай актуальним. Воно відповідає сучасним викликам аграрної політики, спрямованої на зміцнення внутрішньої стійкості, підвищення ефективності державного регулювання, розвиток місцевих продовольчих систем та інтеграцію національних пріоритетів у глобальний контекст.

2. Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Тема дисертаційного дослідження входить до плану науково-дослідної діяльності Білоцерківського національного аграрного університету та реалізується в рамках науково-дослідної теми «Формування системи продовольчого забезпечення населення в контексті повоєнного відродження економіки України» (державний реєстраційний номер 0123U104509). У межах зазначеного дослідження було проведено аналіз стану забезпечення населення базовими продуктами харчування в умовах запровадженого воєнного стану.

Дисертація концептуально узгоджується з пріоритетними напрямами державної політики України в галузі сталого розвитку, що надає дослідженню виразної прикладної спрямованості та високого рівня суспільної значущості. Автор роботи акцентує увагу на важливості інтегрованого підходу, який поєднує економічні, соціальні та екологічні чинники у формуванні ефективної системи продовольчої безпеки. Це підсилює практичну значущість результатів дослідження для реалізації державної продовольчої політики в умовах глобальних ризиків і сприяє стійкому відновленню національної економіки.

Наукова новизна досліджень і практична цінність отриманих результатів дисертаційної роботи. Наукова новизна одержаних у дисертації результатів полягає в обґрунтуванні та розвитку положень, що становлять особистий внесок здобувача у розв'язання актуальної наукової проблеми та підлягають науковому захисту. Зокрема, у ході дослідження:

Удосконалено:

- теоретичну модель національної системи продовольчої безпеки, що включає комплекс ключових елементів (цілі, завдання, учасники, об'єкти, механізми, алгоритм дії), наповнених змістом та логічно взаємопов'язаних, що забезпечує ефективне функціонування продовольчої системи на мікро- та макрорівнях;
- інформаційно-аналітичну складову моніторингу продовольчої безпеки, адаптовану до вітчизняного законодавства та міжнародних стандартів, із деталізацією показників, джерел даних та засобів стратегічного аналізу, що сприятиме оперативному виявленню ризиків та ухваленню обґрунтованих управлінських рішень щодо захисту продовольчих інтересів громадян;
- механізм інституційного забезпечення продовольчої безпеки, що передбачає створення локальних центрів на рівні територіальних громад для підвищення рівня самозабезпечення через розвиток формальних і неформальних форм сільськогосподарської кооперації, які охоплюють виробництво, переробку та дистрибуцію агропродукції.

Набули подальшого розвитку:

- розуміння сутності продовольчої безпеки, що розглядається як комплексна характеристика соціально-економічного стану, за якого держава забезпечує населення якісною та доступною їжею, підтримує гідний рівень життя, запобігає продовольчій недостатності та стимулює інноваційні процеси у вітчизняному виробництві;
- методичні підходи до оцінки ефективності організаційно-економічних інструментів впливу на аграрний сектор, з урахуванням диспропорцій у виробництві основних харчових продуктів, що не відповідають критичним орієнтирам продовольчої безпеки та призводять до посилення імпоротної залежності;
- концептуальні основи аналізу забезпеченості населення продуктами харчування, із врахуванням таких чинників, як рівень доходів, структура витрат на харчування, особливості споживчої поведінки, доступ до особистого господарювання та соціально-політичні ризики;

- форми державної підтримки у сфері продовольчої безпеки, особливо актуальні в умовах воєнного стану, що спрямовані на гарантування стабільного постачання харчових продуктів за доступними цінами, організацію системи харчування для внутрішньо переміщених осіб, підтримку самозабезпечення домогосподарств шляхом розвитку індивідуального аграрного виробництва;

- пропозиції щодо розроблення цілісної стратегії забезпечення продовольчої безпеки, побудованої на засадах інвестиційно-інтеграційного підходу. Вона включає низку пріоритетних напрямів, зокрема: стимулювання галузі м'ясного скотарства шляхом її відродження через механізми державно-приватного партнерства; впровадження спеціалізованої програми адаптації аграрного виробництва до кліматичних змін задля підвищення його екологічної та економічної стійкості; а також закріплення законодавчих гарантій пріоритетного постачання продуктів харчування до бюджетних установ з боку місцевих сільськогосподарських виробників через внесення змін до Закону України «Про публічні закупівлі». Запропонована стратегія узгоджується з принципами сучасної інноваційної моделі продовольчої політики, орієнтованої на посилення адресної підтримки населення, розвиток локальних продовольчих систем і зменшення імпортої залежності.

Практична цінність наукової роботи полягає в тому, що авторкою обгрунтовано наукові положення, висновки та рекомендації для забезпечення продовольчої безпеки України в умовах глобалізаційних викликів.

Ступінь обгрунтованості наукових положень, висновків і рекомендацій. Сформульовані в дисертаційному дослідженні теоретико-методологічні положення, практичні рекомендації, висновки та наукові пропозиції відзначаються належним рівнем обгрунтованості, цілісністю й науковою достовірністю. Такий рівень забезпечено завдяки всебічному опрацюванню великого обсягу джерел (нормативно-правових актів, статистичних даних, міжнародних методичних підходів), використанню широкого спектра методів наукового аналізу - від порівняльного і системного до інституціонального та прогнозного моделювання. Це дало змогу авторці здійснити комплексну оцінку сучасного стану продовольчої безпеки в Україні, виявити структурні виклики у сфері аграрного підприємництва та обгрунтувати інноваційні шляхи їх подолання.

Робота Никоненко Оксани Анатоліївни є науково завершеною, логічно структурованою, узгодженою зі сформульованою метою дослідження, яка в повному обсязі досягнута, а також поставленими завданнями, що отримали належне розкриття у відповідних розділах. Практична цінність роботи підсилюється тим, що її результати можуть бути використані як на рівні формування державної продовольчої політики, так і в межах місцевих програм забезпечення продовольством вразливих категорій населення.

Апробація результатів дослідження, повнота викладення матеріалів дисертації в опублікованих наукових працях. Результати дисертаційного дослідження пройшли апробацію через публікацію 12 наукових праць, зокрема: 6 статей у фахових наукових виданнях, рекомендованих МОН України; 1-а стаття у періодичному науковому журналі, що входить до міжнародної наукометричної бази даних Scopus; 1-а публікація у зарубіжному науковому виданні, а також 4

публікації за матеріалами доповідей на всеукраїнських і міжнародних науково-практичних конференціях. Це свідчить про визнання наукової спільноти та достатню апробацію основних положень дисертації.

Аналіз структури та змісту дисертації. Структура та зміст дисертаційного дослідження відповідають встановленим нормативним вимогам. На початку роботи розміщено анотації українською та англійською мовами, перелік наукових публікацій здобувача та зміст дисертації. У вступній частині авторка обґрунтовує актуальність обраної тематики, висвітлює зв'язок дослідження з державними та галузевими науковими програмами, формулює мету, завдання, методологічну основу роботи, окреслює наукову новизну та прикладну значущість отриманих результатів. Окрему увагу приділено особистому внеску дисертантки в отримані результати, апробації дослідження, публікаційній активності, а також подано інформацію про обсяг і структуру наукової праці.

У розділі 1 «Теоретичні основи продовольчої безпеки в умовах глобалізації» (с. 10-73) здобувачкою здійснено системний аналіз еволюції підходів до розуміння продовольчої безпеки, із урахуванням трансформації глобального середовища. Узагальнено ключові наукові концепції та міжнародні нормативні підходи (зокрема FAO, GFSI, Codex Alimentarius), а також розглянуто можливості їх адаптації до українських умов. Особливу увагу приділено розмежуванню моделей продовольчої безпеки – ліберальної, дирижистської та змішаної – з прикладами їх реалізації у зарубіжних країнах, що дозволяє краще осмислити переваги та ризики різних підходів у сучасних геополітичних умовах.

У другому розділі «Сучасний стан продовольчої безпеки України» (с. 74-147) дисертантка представила всебічний аналіз основних показників, що характеризують рівень продовольчої безпеки на загальнодержавному рівні. Оцінено тенденції у виробництві ключових видів харчової продукції, а також особливості споживчої поведінки та доступу до продуктів харчування серед різних соціальних груп. Здійснено оцінку впливу воєнних подій, демографічних змін і соціальної нерівності на доступність продовольства, з акцентом на регіони та верстви населення, які є найбільш вразливими. Окрема увага приділена аналізу заходів державного регулювання у сфері продовольчої безпеки та їх ефективності в умовах сучасних викликів.

У третьому розділі «Стратегічні імперативи формування системи продовольчої безпеки України» (с. 148–239) викладено ґрунтовні наукові положення та практичні рекомендації, спрямовані на удосконалення організаційно-економічного механізму гарантування продовольчої безпеки. Дисертанткою обґрунтовано новітні підходи до розроблення національної продовольчої стратегії з урахуванням впливу глобальних трансформацій, кліматичних ризиків і викликів, зумовлених воєнним станом. Запропоновано модель функціонування територіальних центрів продовольчого забезпечення на рівні об'єднаних територіальних громад як інституційної основи для побудови локальних продовольчих систем. Виокремлено стратегічні напрями державної політики, що охоплюють інтеграцію учасників аграрного виробництва, соціальний захист вразливих верств населення та підтримку сільських територій.

Окрему увагу приділено розробці ефективної системи моніторингу продовольчої безпеки в умовах післявоєнного відновлення.

У дисертаційній роботі наведено узагальнені висновки, а також проміжні підсумки після кожного розділу, які логічно резюмують ключові положення проведеного дослідження. Перелік використаних джерел оформлено відповідно до встановлених вимог до бібліографії й він охоплює 139 найменувань. У додатках подано систематизовані матеріали теоретичних і прикладних досліджень, довідки щодо практичного впровадження результатів дисертації, а також список опублікованих наукових праць автора.

Дотримання принципів академічної доброчесності. Під час рецензування дисертації та наукових праць Никоненко О.А. встановлено дотримання всіх вимог академічної доброчесності, які передбачають самостійність виконання наукового дослідження, коректність використання джерел, а також відповідальне ставлення до обробки та інтерпретації емпіричних даних. У представленій роботі відсутні ознаки академічного плагіату, фабрикацій, фальсифікацій, несанкціонованого запозичення результатів інших дослідників або навмисного перекручування інформації. Усі наукові положення, висновки та аналітичні матеріали базуються на особистих напрацюваннях здобувачки та належним чином супроводжуються посиланнями на першоджерела. Таким чином, дослідження повною мірою відповідає етичним стандартам академічної доброчесності, визначеним у законодавстві України та міжнародній науковій практиці.

Дискусійні положення і зауваження до змісту та оформлення дисертації. Високо оцінюючи наукову новизну та прикладну значущість дисертаційного дослідження, водночас варто звернути увагу на окремі зауваження і пропозиції, які мають дискусійний характер та можуть стати основою для подальшого наукового обговорення й удосконалення представлених підходів:

1. Під час аналітичного опрацювання в підрозділі 1.3 дисертантка коректно спирається на чинну Методологію визначення індикаторів продовольчої безпеки, затверджену в 2007 році. Водночас у 2025 р. було розроблено оновлений проект методичних рекомендацій щодо розрахунку індикаторів, який враховує сучасні воєнні та демографічні реалії. Проведення порівняльного аналізу між існуючою та новою методикою дозволило б автору не лише виявити відмінності, але й обґрунтувати доцільність адаптації нових підходів. Такий науково-обґрунтований аналіз міг би суттєво підсилити практичну цінність дослідження для державної політики у сфері продовольчої безпеки.

2. У підрозділі 2.1 дисертант обґрунтовано аналізує стан продовольчого забезпечення в умовах війни, спираючись на дані Держстату загалом по Україні. Однак у воєнний час виникла значна регіональна диференціація агровиробництва залежно від географічної близькості до зони бойових дій, що засвідчено в низці наукових досліджень. Недостатня увага до регіонального розрізу знижує глибину аналітики й не дозволяє в повній мірі оцінити нерівномірність продовольчої безпеки по країні. Більш детальне врахування цього аспекту посилює об'єктивність і прикладний характер дисертаційного аналізу.

3. У підрозділі 2.2 автор детально аналізує рівень продовольчого забезпечення за рахунок внутрішнього виробництва та споживання основних

продуктів харчування. Проте недостатньо враховано вагомий внесок міжнародних організацій (FAO, WFP, UNICEF тощо), які здійснювали гуманітарну підтримку продовольством у найкритичніші місяці воєнного вторгнення. Оцінка внеску зовнішніх донорів у забезпечення продовольчої безпеки, особливо в регіонах, що зазнали окупації або втрати логістичної спроможності, дала б змогу сформулювати більш цілісне уявлення про джерела підтримки продовольчої стабільності.. Включення цього аспекту зробило б дисертаційне дослідження більш збалансованим сучасному гуманітарному контексту.

4. У представлених особливостях оцінки продовольчої безпеки в умовах війни недостатньо враховано динамічність воєнного середовища та територіальну нерівномірність доступу до продовольства, що знижує точність загальнодержавних індикаторів (підрозділ 2.1 та 2.2). Оцінка переважно спирається на середні статистичні показники, які не відображають критичних ситуацій у постраждалих регіонах або серед внутрішньо переміщених осіб. Також варто доповнити підходи до оцінювання елементами оперативного моніторингу, аналізом гуманітарного навантаження на регіони, рівнем інституційної спроможності громад і стійкості логістичних ланцюгів.

5. У підрозділі 3.1 представлено авторську Програму адаптації суб'єктів підприємницької діяльності в аграрному секторі до змін клімату, що позиціонується як один із елементів наукової новизни дослідження. Разом із тим, на нашу думку, необхідним є більш детальне обґрунтування відмінностей цієї програми порівняно з аналогічними адаптаційними моделями, що впроваджуються у провідних країнах світу. Це дозволило б чіткіше окреслити її унікальність, інноваційні підходи, врахування національних агрокліматичних особливостей і потенціал до впровадження в умовах української аграрної економіки в період кліматичних і геополітичних викликів.

6. В якості новизни авторка пропонує запровадження пріоритетного постачання продовольства закладам харчування за рахунок місцевих сільськогосподарських товаровиробників через зміну положень Закону України «Про публічні закупівлі» (підрозділ 3.2), що викликає низку дискусійних питань. З одного боку, така ініціатива може стимулювати розвиток локального агровиробництва та підвищити продовольчу безпеку громад. З іншого боку, виникає ризик обмеження конкуренції, що може призвести до зростання цін, зниження якості продукції або ускладнення процедур закупівель, особливо в умовах обмеженої пропозиції в окремих регіонах.

7. У поданому переліку джерел інформації для оцінки продовольчої безпеки України не повною мірою враховано необхідність інтеграції альтернативних і оперативних джерел даних, зокрема інформації від гуманітарних організацій, громадських ініціатив, цифрових платформ моніторингу та супутникових спостережень (додаток Б.1). Також недостатньо розкрито питання достовірності та верифікації даних, що надходять у період воєнного стану, коли доступ до окремих регіонів обмежений або відсутній. Крім того, доцільно розширити типологію даних, включивши не лише кількісні, а й якісні показники, що відображають рівень харчової вразливості населення, зміни споживчих звичок та доступність базових продуктів у конкретних локаціях.

Висловлені зауваження мають переважно уточнювальний, аналітичний або дискусійний характер і не знижують теоретичної значущості роботи, не ставлять під сумнів обґрунтованість висновків і не впливають на цілісність логіки дослідження та його прикладну спрямованість.

Загальний висновок. Дисертаційна робота Никоненко Оксани Анатоліївни на тему: «Організаційно-економічні засади формування системи продовольчої безпеки України в умовах глобалізації» є актуальним, самостійним та завершеним науковим дослідженням, яке повністю відповідає обраній тематиці та поставленим меті. Робота вирізняється високим рівнем наукової обґрунтованості, комплексністю підходу та практичною орієнтованістю. Усі визначені в дослідженні завдання успішно реалізовані, а мета досягнута, що дало змогу отримати нові наукові результати, які мають вагоме теоретичне та прикладне значення.

Дисертація демонструє високий рівень наукової зрілості автора, містить обґрунтовані наукові положення, має чітко виражену інноваційну складову й пропонує практичні інструменти, що можуть бути імплементовані в систему державної політики у сфері продовольчої безпеки. Таким чином, за всіма ключовими критеріями вона заслуговує на позитивну оцінку.

Представлена дисертація відповідає профілю спеціальності 051 «Економіка», а її науково-методичний рівень та практичні рекомендації відповідають чинним вимогам до робіт, які подаються на здобуття ступеня доктора філософії. Робота виконана відповідно до Порядку підготовки здобувачів вищої освіти ступеня доктора філософії та доктора наук у закладах вищої освіти (наукових установах), затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 23 березня 2016 року № 261 (із змінами), Вимог до оформлення дисертації, затверджених наказом МОН України від 12 січня 2017 року № 40 (із змінами), а також Порядку присудження ступеня доктора філософії, затвердженого постановою КМУ від 12 січня 2022 року № 44 (зі змінами). Ураховуючи вищезазначене, авторка дисертації – Никоненко Оксана Анатоліївна – заслуговує на присудження ступеня доктора філософії за спеціальністю 051 «Економіка» у межах галузі знань 05 «Соціальні та поведінкові науки».

Рецензент,

кандидат економічних наук, доцент,
доцент кафедри обліку і оподаткування
Білоцерківського національного
аграрного університету

Олеся ГАВРИК

«05» серпня 2025 р.

Підпис Олеси ГАВРИК засвідчую
заступник начальника відділу документообігу
і кадрового забезпечення
Білоцерківського національного
аграрного університету

Людмила АЛЕКСЕЄВА